

הסכמה לטיפול רפואי - היבטים מוסריים ואתיים

יואל עמיטל

יואל עמיטל

דומני שכל חולי הסיאק מכירים את התופעה של הרופא הדואג לחולה יותר מאשר החולה עצמו. לא פעם עומד רופא דואג, חסר אונים ואפילו מתוסכל מול חולה שאינו ממלא את הוראות הרפואיות. לעומת זה, דומני שאין חולק על כך שהרצון לחיים נורמאליים נותן כח לכולנו, ולעיתים תוצאות תפקודי הריאות תלוי לא רק בתרופות אלא גם במצב הרוח. האם הרופא רשאי לכפות טיפול רפואי חיוני על החולה שמסרב לקבלו?

אחרת, הניתוח כפי שבוצע גרם לילדה מק בלתי הפיך. ההורים תבעו את בית החולים ואת הרופאים בגין רשלנות ובגין תקיפה (!) משום שעל פי פקודת המימון שבחוק, אם עשו בגופה ניתוח ללא הסכמתה המלאה הדבר נחשב כתקיפה. תביעת ההורים לרשלנות נדחתה, לעומת זה תביעת התקיפה התקבלה משום שהרופאים לא העמידו את ההורים על הסכנה שבשיטה שהם נקטו. בית המשפט קבע שבחירת הניתוח הוא זכותם של הורי הילדה ולא של הרופאים.

רחבה בעולם על הצורך בהסכמת החולה לטיפול רפואי. אחת המטרות של ההסכמה מדעת היא כדי שהחולה יהיה שותף בהכרעות רפואיות שלא פעם אינן מבוססות על מדע מדוייק אלא על נסיון אישי של הרופא או האינטואיציה שלו ולעיתים ההחלטה קשורה למערכת ערכים אישית. לדוגמה: יתכן שאדם מקבל לטיפול רפואי שעלול לפגוע בפריון, לא יתכן שבמקרה כזה לא יובא בחשבון השיקול של החשיבות להמשך הפרייה עבור חולה אף אם יש לו כבר מספר ילדים, וכן השיקול של חשיבותו לעולם הערכים של החולה. כדי שההחלטות על צורת הטיפול לא יהיו מבוססות על מערכת הערכים של הרופא שלא תמיד היא חופפת את הערכים של החולה יש צורך לשתף את החולה. מאידך, ברור שרופא אינו יכול לשתף כל חולה באפשרויות השונות העומדות לפניו, מסיבה פשוטה: צריך הרבה ידע רפואי כדי להבין ולהחליט בין שתי אפשרויות חלופיות של טיפול תרופתי או בין שתי אפשרויות לבצע ניתוח מסויים. הרופאים משתדלים להסביר לחולה את האפשרויות, אך בכל מקרה הרי החלטתו של החולה תתקבל בלי להבין כראוי את הבעיות וההשלכות הרפואיות.

יתכן שמבחינה מוסרית ניתן לכפות על החולה טיפול. ואולי כל השיקולים האלו אינם רלבנטיים לעצם רצונו של החולה עכשיו: לא לקבל טיפול, וזו זכותו בין אם הסיבות מטעמי צמחונות, טבעונות או מסיבות דתיות.

בכל שנות ההיסטוריה הרפואית מימי הפוקרטס (460 - 377 לפנה"ס, רופא יווני שגם שבועת הרופאים נושאת את שמו) ועד מלחמת עולם השנייה הוחה תפיסה התומכת במניעת מסירת מידע לחולה ובאי הצורך בהסכמה לטיפול הרפואי.

הסְכָּמָה מְדַעַת

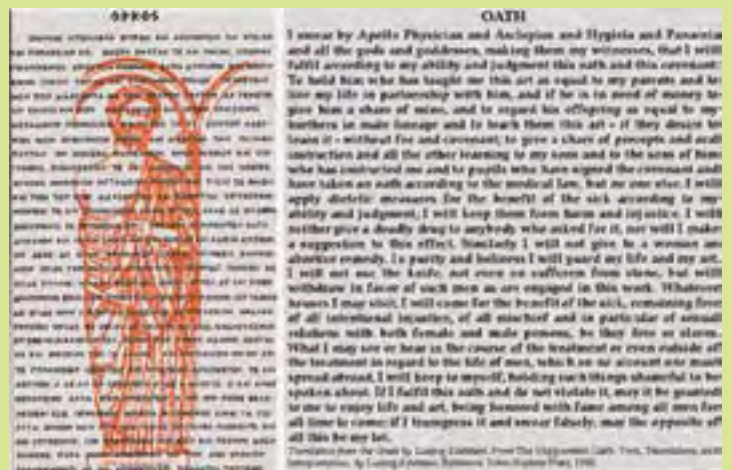
הוא מושג חדש באתיקה הרפואית ובמשפט, ולפיו הרופא חייב לקבל את הסכמתו של החולה לפני טיפול רפואי והחולה רשאי להסכים או לסרב לקבל את הטיפול. כיום קיימת ההסכמה

כפיה זו תתכן לא רק במצב שהחולה שוב מחוסר הכרה בחדר מיון, שם ברור שיש להגיש עזרה ראשונה בלא הסכמת החולה אם הוא מחוסר הכרה, אלא גם בדרך של מניעת אינפורמציה רפואית וכתוצאה מכך החולה יקבל את הטיפול שלדעת הרופא יכול להציל את חייו, לדוגמה: האם על הרופא להציג לפני החולה אלטרנטיבה טיפולית שלדעתו לא תועיל לו. מאידך, האם החולה עצמו רשאי לסרב לקבל טיפול רפואי? יש שהחולה אינו חצה לקבל טיפול כיוון שאינו חצה להמשיך ולחיות חיי סבל, אך לעיתים סיבת הסיחוב של החולה היא כתוצאה מאי הבנת הנתונים וחוסר מידע מספיק, או לקווי תקשורת ביחסי רופא - חולה, רצון של החולה לתשומת לב וכו'. אם מביאים את הגורמים הללו בחשבון,

הדוגמה האחרונה שופכת אור על בעיה קשה נוספת של הצורך בהסכמה: החשש של הרופאים מתביעה משפטית, וזה עלול להיות גורם בשיקולים לצורת הטיפול. חשש זה עלול לגרום לרופא לדקלם לחולה רשימה של סיכונים, סיבוכים וטיפולים חלופיים ובסופם החתמה רשמית על טפסי ההסכמה, כשהחולה מבין שהדברים נאמרים כאילו חוקי ולא מתוך הבנת החששות. במקרים קיצוניים חשש מתביעה יכול גם לגרום לרופא להשתמש מלקבל לטיפולו חולה "בעייתני". ברור שקיום ההסכמה מדעת יוצר קשיים מחובים שלא תמיד הם ברי פתרון.

עד כמה על הרופא להתחשב ברצונו של החולה? האם חולה שחצה להתאבד יש להתחשב ברצונו? האם חולה סרטן שאינו חצה לקבל טיפול כימותרפי כזאי לכך? האם חולה סופני שדורש

בית המשפט בחיפה דן בנושא זה במלא הקיפו לפני שנים בקשר לילדה שסבלה מבעיות בדרכי השתן והייתה זקוקה לניתוח. הניתוח בוצע בשיטה מסוימת למחת שהייתה אפשרות לנתח בשיטה

כולה, אינו אפשרות נדיבה לוותר על קיום מצווה, אלא חובה של כל אחד כלפי עצמו. נפסק בהלכה שמי שמסכן את עצמו על מנת לקיים מצווה הרי הוא "מתחייב בנפשו", כלומר דינו הוא כמי שמנסה להתאבד. לכן יכול להיות מצב שגל פי ההלכה החפא חייב להציל חולה, אך תעמוד בפניו השאלה האם לאבד את משרתו משום שבצע ניתוח קיסרי לדוגמה ללא הסכמת היולדת.

בתלמוד מצאנו שבזמן ויכוח בין הרפא לבין החולה האם מותר לאכול ביום הכפורים, הרפא אומר שצריך לאכול והחולה אומר שאינו צריך שומעים לרפא משום שהחולה מדבר שטות משום חוליו. ההנחה הבסיסית היא שכשיש סתירה בין שיקולי הרפא לשיקולי המטופל הרי הרפא צודק ואילו החולה, רצונו האמיתי הוא להתרפא.

ודאי שההלכה מסכימה לאורך בהסכמה מדעת שפיחשה הסכמה של החולה לטיפול מסוים כשהוא נעשה תוך כדי שיתוף החולה בהכרעות, במידה ויש לחולה את היכולת להבין ולהכריע בין אפשרויות הטיפול השונות. ודאי כשמחבר בטיפול ניסויי גם על פי ההלכה יש להתחשב ברצונו של חולה סופני לא לקבל טיפולים מיוחדים להארכת חיים. אבל נקודת הבסיס היא חובתו של הרפא לטפל ולהציל חיים, ולכן אפילו אם הוא יטעה, דינו יהיה כדון מי שעשה ברשות, ודאי שלא יחשב כמעשה תקיפה אם עשה כמיטב ידיעתו אף אם לא קיבל את תורתו של החולה.

לסיכום: על פי ההלכה היהודית יש מקום לאוטונומיה כשיש צורך להחליט על עדיפות בין אפשרויות שונות לטיפול, בטיפול ניסויי וכדומה, ואפילו להחלטת החולה סופני הסובל לתמוך ממנו טיפולים מיוחדים. במקום שהחולה מסרב לקבל טיפול יש עדיפות לשיקולים הרפואיים יותר מאשר לדעתו של החולה, כיון שגם על החולה עצמו מוטלת החובה לדאוג לבריאותו ולא לפגוע בעצמו. הדברים אמורים גם לגבי ההשלכות המשפטיות שנבעות מהנחות אלו.

הבעיות האתיות העומדות בפני הרפאים לעיתים הן קשות. לכן אבא, נעזר לחפאים במה שתלוי בנו ולא נקשה על הרפאים לעזור לעצמינו.

לכבד את הזולת כמטרה ולא כאמצעי, הוא עקרון מקובל ביהדות. 'כי בצלם אלוקים עשה את האדם', בא ללמדנו שכל אדם נברא בצלם אלוקים, וכל בני האדם שווים בכך. אך לדעתי ישנו הבדל גדול בין המושגים של "זכויות האדם" והעיסוק בזכויות הפרט, ובין הגישה ההלכתית היהודית המבססת הרבה גם על החובות של האדם. אחד מספרי המוסר הידועים והיסודיים הנלמדים עד היום: "מסילת ישרים" לרבי משה חיים לוצאטו (1707, איטליה), במשפט הפתיחה שלו כותב שיסוד היסודות ש"ידע האדם את חובתו בעולמו". לכן

גם זכויות הפרט שלך בעצם מובעות מחובתי שלי לדאוג לחוורתך. זכויותי הסוציאליות של האזרח נבנות מחובתו של הציבור והיחידים לדאוג לפרט. מה שבתודעתנו הוא זכותנו לטיפול רפואי, בהלכה הוא חובתו של הרפא לרפא. יתר על כן: בהלכה היהודית קיים דיון על עצם האפשרות של הרפא לקבל שכר, דבר זה אינו פשוט שהרי חובתו להשתמש בידע שלו כדי לרפא. ישנה מצווה: "לא תעמוד על דם רעך", כלומר אסור לי לשבת בחיבוק ידיים בשעה שחברי נמצא במצב מסוכן. פיקוח נפש שדחה את כל התורה

לאדם להכות את חברו אפילו אם זה נתן לך רשות לכך משום שאדם אינו בעלים על גופו שלו. אם אכן אסור לאדם לפגוע בעצמו, הרי זה מחייב גם את החולה שלא לגרום לעצמו מק ולקבל את הטיפול הרפואי הדרוש.

נושא זה סוג של בעלות האדם על גופו שימש את שסקספיר במחזהו הנודע "הסוחר מוונציה" שמקובל לראות בו מחזה אנטישמי. במחזה זה מציג שסקספיר את שילוק בדמות יהודי נתעב שמתעשיו נוגדים את טבע האדם. שילוק היהודי מלווה לנצרי אנטינוני שלוש

שלא יקבל טיפול להמשך חייו המלאים סבל, האם יש לקבל את רצונו? האם על חפא הסבור שאשה הנמצאת בתהליך לידה חייבת לעבור ניתוח קיסרי כדי שלא לסכן את חייה ואת חיי העובר להיענות לסיכנה של האשה לעבור את הניתוח ולנסות בכל זאת לידה רגילה? האם צריך להיענות לרצונו של אדם שלא לקטוע חלק מרגלו שבה מתפתח נמק, אף שזה בביחור מסכן את חייו? האם על חפא לסייע לחולה במצב ריאתי קשה להיכנס להיריון העלול לסכן את חייה? ועוד שאלות מסוג זה. התשובה לשאלות אלו אינו נמצא בספרי האנטומיה והביולוגיה אלא פתוחם הוא במסגרת מערכת אתית רפואית.

הטיפול הרפואי כרוך בהרבה שאלות מוסריות של יום יום: שאלות של עדיפויות באשפוז במחלקת טיפול נמרץ יכולה למזר חיי אדם ועל הרפא להחליט מי יטופל במחלקה, למי ייתן מכשיר יקר ונדיר ומי לא יקבלו. אפילו החלטה פשוטה של מתן כמות מוגדלת של מורפיום לחולה שסובל, אמנם תעזור לסבל שלו, אך תקצר את חייו. גם החלטה על ניתוח פשוט כמו אבנים בכיס המרה יכולה להיות מורכבת כששוקלים את הסיכונים לחיי החולה שלעיתים הוא חולה מורכב הסובל מבעיות של סוכר ולחץ דם והסיכונים בנייתו הם מחבים אלא שהניתוח יציל אותו מסבל בל יתואר אף שאינו במצב מסוכן. כל נושא האתיקה הרפואית הוא נושא שלמד בבתי הספר לרפואה ומעסיק את הצוות הרפואי בבתי החולים. ההלכה היהודית גם היא אינה מפגרת בנושא זה. הרבה ספרים ומאות מאמרים נכתבו בנושא האתיקה הרפואית בראי היהדות. כמוכן שמעבר לשאלות האתיות העקבניות ההלכה מתייחסת גם למצבים הלכתיים רפואיים שנוגעים לשומרי מצות כמו טיפול בחולה בשבת, ואופן אכילה ביום הכפורה בשנים האחרונות יצאו לאור הרבה פרסומים בנושא האתיקה הרפואית, רבים מהם בעריכת הרב ד"ר מרדכי הלפרין, תלמיד חכם וחפא הממונה על האתיקה הרפואית במשרד הבריאות. קובץ המאמרים האחרון שערך עוסק בקביעת רגע המוות, מתי ניתן לנתק חולה ממכשירי הנשמה לצורך שימוש לחולה אחר או אף ליטול חלק מאבריו כדי להציל חיים אחרים.

אחד הדיונים המרתקים בנושא זה בספרות ההלכה היהודית הוא לגבי שאלת בעלות האדם על גופו, האם אמנם גופי הוא "שלי" ואני רשאי לעשות בו ככל העולה על חוסי, או אולי גם גופי הוא פקדון בידי מבורא עולם ועלי לשמור עליו. על פי ההלכה אסור